

DR. TOMORI ERIKA

**POLGÁRI JOGI ÖSSZEFOGLALÓ
A TŐKEPIACI ALAPISMERETEKHEZ**

**GÁRDOS, FÜREDI, MOSONYI, TOMORI
ÜGYVÉDI IRODA**

2011. SZEPTEMBER 1.

A tőkepiacon dolgozó szakemberek számára szükséges, hogy a vonatkozó rendelkezéseket mind a polgári jog, mind a polgári eljárás jog, sőt még a büntetőjog egyes elemein keresztül is megismerjék ahhoz, hogy tudják, például az általuk kötött szerződést a jog érvényesnek tekinti-e vagy sem, ha nem, annak mi a következménye, hogyan lehet egy szerződést létrehozni és megszüntetni, milyen alapvető szerződésfajtákat alkalmaznak a tőkepiacon stb.

Emiatt az értékpapírjog és a tőkepiaci szabályozás témakörébe tartozik – az ágazati szabályozáson túl – a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) általános részéből többek között a szerződés érvényességének és érvénytelenségének kérdése, a szerződések tartalmát, létrejöttét, megszűnését, a követelések elévülését szabályozó rendelkezések, valamint a szerződéseket biztosító mellékkötelmekre, a Ptk. különös részéből az adásvételre és annak különös nemeire, a cserétől és az ajándékozástól való elhatárolásra, a megbízásra, a bizományra és az értékpapír fogalmára vonatkozó szabályok.

A polgári eljárásjog területéről az értékpapírok megsemmisítésének szabályozása bír jelentőséggel.

POLGÁRI JOGI ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK

1. A SZERZŐDÉSRŐL ÁLTALÁBAN

1.1. A szerződés alanya, tárgya, alakja

1.1.1. A személyek, a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok

A szerződés megkötésének alapja a szerződő *felek* megismerése.

Szerződést csak létező személyek köthetnek. A személyek két nagy csoportba sorolhatók: jogi személyek és természetes személyek. E kategóriákon kívül a polgári jog ismeri a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok intézményét is, ilyen a közkereseti társaság és a betéti társaság.

Természetes személy az ember, aki teljes körben jognyilatkozatot akkor tehet, ha cselekvőképese¹. Cselekvőképese a nagykorú személy, ha a cselekvőképességét a bíróság gondnokság elrendelése formájában nem korlátozta.

A *jogi személy* tulajdonképpen nem más, mint absztrakció: jogi személy az állam és a jogszabály által erre feljogosított szervezet². A jogi személy jogképessége kiterjed mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződhetnek. A Ptk. jogi személyiséggel ruhazza föl például az állami vállalatot, a költségvetési szervet, a szövetkezetet, az alapítványt, a gazdasági társaságok közül pedig a korlátolt felelősségű társaságot és a részvénytársaságot, továbbá az egyesületet és a leányvállalatot.

Azt, hogy a piaci szereplők közül melyik minősül gazdálkodó szervezetnek, szintén a Ptk.³ szabályozza: az állami vállalat, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a lakásszövetkezet, az európai szövetkezet, a gazdasági társaság, az európai részvénytársaság, az egyesülés, az európai gazdasági egyesülés, az európai területi együttműködési csoportosulás, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, a vízgazdálkodási társulat, az erdőbirtokossági társulat, a végrehajtói iroda, továbbá az egyéni cég, az egyéni vállalkozó. Az állam, a helyi önkormányzat, a költségvetési szerv, az egyesület, a köztisztviselő, valamint az alapítvány gazdálkodó tevékenységével összefüggő polgári jogi kapcsolataira is a gazdálkodó szervezetre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, kivéve, ha a Ptk. e személyekre eltérő rendelkezést tartalmaz.

Az értékpapírijog szempontjából a személyek közül a vállalkozások, ezek közül is a gazdasági társaságok bírnak különös jelentőséggel. Az egyes, belföldön tipikusnak tekinthető gazdasági társasági formák:

- a) jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságok:
 - aa) a részvénytársaság (mind a zártkörűen, mind a nyilvánosan működő), és
 - ab) a korlátolt felelősségű társaság,
- b) jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok:
 - ba) a betéti társaság, és
 - bb) a közkereseti társaság.

1.1.2. A szerződés fogalma, tartalma

A piaci szereplők egymással szerződést köthetnek. A *szerződés* – függetlenül attól, hogy azt a felek „szerződés”-nek vagy például „megállapodás”-nak nevezik – kötelezettséget keletkeztet a szolgáltatás teljesítésére, és jogosultságot a szolgáltatás követelésére⁴. Szerződést – hacsak

¹ 1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről (Ptk.) 11.§

² Ptk. 28-74/H.§

³ Ptk. 685.§ c) pont

⁴ Ptk. 198.§ (1) bek.

kifejezett kötelező jogszabályi előírás nincs – akár szóban, akár írásban, akár pedig ráutaló magatartással lehet kötni⁵. Ugyanakkor a „hallgatás” automatikusan nem minősül elfogadásnak, beleegyezésnek, kivéve, ha a felek erről megállapodtak, vagy maga a jogszabály így rendelkezik. A szerződés kötelező *tartalmát* a Ptk.⁶ igen rugalmasan határozza meg: a szerződés létrejöttéhez az szükséges, hogy a felek a lényeges, valamint a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben megállapodjanak. Ugyanakkor a szerződésnek nem kell olyan kérdéseket tartalmaznia, amelyekre jogszabály előírást ad. Ennek megfelelően, bár a szerződések szokásos tartalmát (szerződő felek, szolgáltatás-ellenszolgáltatás meghatározása, hatálybalépés, határidő, teljesítés ideje, helye, módja, keltezés, aláírás stb.) általában ismerjük, egy szerződés mintát soha nem szabad sémaként alkalmazni, hanem azt mindig az adott ügyre és a felek szerződéskötés kori akaratának megfelelően kell megkötni⁷.

1.2. A szerződés érvényessége, érvénytelensége

A Ptk. óriási szerződéskötési szabadságot biztosít a szerződő felek számára, ugyanakkor korlátokat is tartalmaz. Ilyen korlátozás például, hogy *tilos* jogszabályba vagy nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütköző szerződést kötni, vagy olyat, amely jogszabály megkerülésére irányul. Amennyiben a szerződés e tilalmakat megszegve jön létre, úgy a szerződés *érvénytelen*⁸. A szerződés érvénytelensége azt jelenti, hogy az ilyen szerződés joghatás kiváltására alkalmatlan: az ilye szerződés nem hoz létre kötelezettséget a szolgáltatás teljesítésére, illetve jogosultságot a szolgáltatás követelésére.

A szerződés érvénytelensége két formában jelenhet meg: a szerződés az érvénytelenség folytán:

- a) semmis, vagy
- b) megtámadható.

Az érvénytelen szerződésnek az az általános jogkövetkezménye, hogy a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet, az eredeti állapotot kell helyreállítani, ami azonban csak dolog tulajdonjogának átruházására irányuló szerződés esetén lehetséges. Más esetben a bíróság – az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével – érvényessé nyilvánítja szerződést, vagy, ha erre nincs mód, úgy a bíróság a szerződést a határozathozatalig hatályossá nyilvánítja, és az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékét pénzben rendeli megfizetni.

⁵ Ptk. 216.§

⁶ Ptk. 216.§

⁷ Ptk. 205.§

⁸ Ptk. 234-239.§

1.2.1. A semmis szerződés

A szerződés *semis* akkor, ha olyan nyilvánvaló vagy súlyos hibában szenved, amely semmiképpen sem orvosolható, és azon az idő múlása sem javít. Ilyen ok lehet például, hogy a szerződés jogszabályba ütközik (például az uzsorás szerződés, vagy a jogszabály megkerülésére irányuló szerződés). A semmis szerződés érvénytelensége objektív: ha törvény kivételt nem tesz, a semmis szerződés érvénytelenségére bárki határidő nélkül hivatkozhat, és a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség, azzal azonban, hogy a bírósági gyakorlat szerint az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződő felek jogviszonyának a bíróság általi rendezésére csak az elévülés illetve az elbirtoklás időbeli korlátai között kerülhet sor.

1.2.2. A megtámadható szerződés

Amennyiben a szerződés érvénytelenségét szubjektív ok eredményezi, pl. az egyik felet megtévesztették, tévedett, jogellenesen megfenyegették, esetleg a felek szolgáltatásai feltűnően aránytalanok, vagy a jogi személy részére indokolatlan, egyoldalú előnyt biztosít a szerződés, a Ptk. lehetővé teszi, hogy a sérelmet szenvedett fél a szerződést bíróság előtt *megtámadja*. Megtámadási határidőként a Ptk. 1 évet határoz meg attól az időponttól kezdődően, hogy a sérelmet szenvedett fél olyan helyzetbe kerül, hogy jogait érvényesítheti (pl. fenyegetettsége megszűnik). A megtámadható szerződést a sérelmet szenvedett fél és az jogosult megtámadni, akinek a megtámadáshoz érdeke fűződik.

1.3. A szerződés módosítása

Amennyiben a szerződés *érvényesen* létrejön, a nem azonnal teljesülő szerződések esetében felmerülhet a szerződés *módosításának* igénye. Ha a felek a módosításban megállapodnak, úgy a szerződés abban a formában módosítható, ahogyan azt létrehozták. Amennyiben azonban a felek között a módosítás tekintetében megállapodás nem jön létre, úgy a szerződés egyoldalúan általában nem módosítható⁹.

⁹ Ptk. 240.§

1.4. A szerződés megszűnése

A szerződés több okból is *megszűnhet*¹⁰, akár a felek akaratából, akár külső erő hatására.

1.4.1. A szerződést megszüntető körülmények

A szerződés megszűnésének klasszikus esete a *teljesítés*: a szerződésszerű teljesítéssel a szerződés megszűnik. Ugyanígy megszűnik a határozott időre szóló szerződés a *határozott idő elteltével*. A szerződés megszűnik akkor is, ha a teljesítés *lehetetlenül*, azaz olyan okból válik lehetetlenné, amelyért egyik fél sem felelős¹¹, továbbá akkor is, ha a szerződés *jogosultja és kötelezettje ugyanaz a személy* lesz (pl. a zálogjogosult megveszi a zálogtárgyul szolgáló ingatlant).

1.4.2. A szerződés megszüntetése közös megegyezéssel

Ugyanakkor a felek *közös megegyezéssel* is megszüntethetik a szerződést, szándékuknak megfelelően vagy:

- a) a jövőre nézve (ex nunc hatállyal), vagy pedig
- b) a szerződés megkötésének időpontjára visszaható (ex tunc) hatállyal.

A szerződés *megszüntetése* esetében [fenti a) eset] a szerződés a jövőre nézve szűnik meg, és a felek további szolgáltatásokkal nem tartoznak. Ha azonban a felek a szerződést a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal [fenti b) eset] kívánják megszüntetni, a felek a szerződést *felbontják*, és a már teljesített szolgáltatások visszajárnak.

1.4.3. A szerződés egyoldalú megszüntetése

Elképzelhető olyan eset is, hogy valamelyik szerződő fél *egyoldalúan* kívánja a szerződést megszüntetni. Erre kizárólag akkor van lehetőség, ha ezt a jogot vagy maga a szerződés, vagy pedig jogszabály biztosítja.

A szerződés – vagy jogszabály – biztosíthatja a szerződő feleknek a szerződés *felmondásának* jogát: aki a felmondásra jogosult, e jogát a másik félhez intézett egyoldalú nyilatkozattal gyakorolja. A felmondás a szerződést a jövőre nézve szünteti meg. Ha a felmondás nem azonnali hatályú, akkor a szerződés a felmondási idő elteltének időpontjával szűnik meg.

¹⁰ Ptk. 319-323.§

¹¹ Ptk. 312.§

A szerződés – vagy jogszabály – valamelyik szerződő félnek az *elállás* jogát is biztosíthatja: ebben az esetben az erre jogosított fél egyoldalú nyilatkozata következtében a szerződés a megkötésének időpontjára visszaható hatállyal szűnik meg. Emiatt az elállás a szerződést felbontja.

1.4.4. Egyéb körülmények

A kötelezett *halálával* a szerződési kötelezettségek nem feltétlenül szűnnek meg. Erre csak abban az esetben kerül sor, ha a szolgáltatás kizárólag személyesen teljesíthető (pl. egy festőművész kép festésére vállal kötelezettséget). A halállal ugyanis bekövetkezik az öröklés¹², és az örökösök nem csupán vagyontárgyakat, hanem jogokat és kötelezettségeket is örökölnék az örökhagyó után. Az örökös a hagyatéki tartozásokért – ezek között az örökhagyó tartozásaiért is – korlátozottan, a hagyatéki tárgyaival és annak hasznaival, illetve az örökség erejéig egyéb vagyonával is felel¹³. A jogosult halála pedig akkor szünteti meg a szerződést, ha a szolgáltatás kifejezetten az ő eltartására irányult, egyébként a jogok is öröklésre kerülnek.

A szerződés *megszegése* értelemszerűen nem jelenti a szerződés megszűnését, hiszen ezzel maga a szerződéskötés válna értelmetlenné.

A szerződés lejártával, a teljesítési határidő bekövetkeztével nem mindig történik meg a teljesítés. Ilyenkor a kötelezett *késedelembe* esik, amelynek jogkövetkezményeit viselnie kell (lásd: késedelmi kamat, kötbér).

1.5. Változás a felek személyében

1.5.1. A követelés jogosultjának változása

Vannak olyan ügyletfajták, amelyekkel a szerződő felek személye változhat. Az *engedményezés*¹⁴ az a szerződés, amellyel a jogosult a követelését másra átruházza, és így a szerződő fél (engedményes) a követelés jogosultjának (engedményező) helyébe lép. Természetesen csak a forgalomképes követelések ruházhatók át. Az engedményezésről a kötelezettet értesíteni kell; a kötelezett az értesítésig jogosult az engedményezőnek teljesíteni. Ha azonban a kötelezettet az engedményező értesíti, a kötelezett az értesítés után csak az új jogosultnak teljesíthet. A kötelezett jogosult arra, hogy az engedménnyel szemben érvényesítse azokat a kifogásokat, amelyek az

¹² Ptk. 598.§

¹³ Ptk. 679.§

engedményezővel szemben megillették. Az engedményező az engedményessel szemben a kötelezett szolgáltatásáért – az engedményezés fejében kapott ellenérték erejéig – egyszerű kezesként felel, kivéve, ha a követelést kifejezetten bizonytalan követelésként ruházta át az engedményesre, vagy ha a felelősségét egyébként kizárta. Az engedményezés történhet ellenérték fejében, ilyenkor az engedményre az adásvétel szabályait, míg ha ingyenesen történik, az ajándékozás szabályait kell alkalmazni. Az üzletszerűen, az adásvétel és az engedmény szabályai szerint folytatott követelés vásárlás a pénzügyi szolgáltatások körébe tartozó ún. faktoring tevékenység.

1.5.2. A tartozás kötelezettjének változása

Ha valaki a kötelezettel abban állapodik meg, hogy a tartozását átvállalja, *tartozásátvállalásról*¹⁵ beszélünk. A tartozás átruházója, az eredeti kötelezett köteles a tartozásátvállaláshoz a jogosult hozzájárulását kérni, ha pedig azt a jogosult megtagadja, köteles a kötelezettet olyan helyzetbe hozni, hogy az a lejáratkor teljesíthessen. Ha a jogosult a tartozásátvállaláshoz hozzájárul, a tartozásátvállaló a kötelezett helyébe lép.

1.6. A követelés elévülése

Azzal, hogy a kötelezett a szerződésben vállalt kötelezettségét nem teljesíti, azaz megszegi a szerződést, maga a kötelezettség nem szűnik meg. Van azonban a követelés lejáratát követően egy olyan időpont, amely után a jog nem tud támaszt nyújtani a követelés behajtásához: ez pedig az *elévülési idő*¹⁶. Az elévülési idő tehát nem azt jelenti, hogy a szerződéses kötelezettség, a követelés megszűnik, hanem csupán azt, hogy az bírósági úton a későbbiekben már nem érvényesíthető.

Az általános elévülési idő 5 év, azonban a felek írásban rövidebb elévülési időben is megállapodhatnak. (Az egyes értékpapírok esetében a külön jogszabályok általában az általánostól eltérő elévülési időt állapítanak meg.)

Az elévülés az esedékességgel (lejárat) kezdődik. A követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás, továbbá a követelés bírósági úton való érvényesítése, valamint a tartozáselismerés és az egyezség általában megszakítja az elévülést, az elévülés megszakadása után az elévülés újból megkezdődik.

¹⁴ Ptk. 328.§

¹⁵ Ptk. 332.§

Az elévülés *nyugvásáról* beszélünk akkor, ha a követelést a jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni. Ilyenkor az akadály megszűnésétől számított 1 éven belül – 1 éves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetében pedig 3 hónapon belül – a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból 1 évnél, illetőleg 3 hónapnál kevesebb van hátra.

1.7. A szerződést biztosító mellékkötelezettségek

A szerződéses kötelezettségek teljesítését bizonyos *mellékkötelezettségekkel* lehet biztosítani. Ilyenek például a bankgarancia, a kezesség, a jogvesztés kikötése, zálogjog és az óvadék, valamint a későbbiekben tárgyalandó foglaló és kötbér.

1.7.1. A bankgarancia

A *bankgarancia*¹⁷ nyilatkozatban a bank arra vállal kötelezettséget, hogy meghatározott feltételek – így különösen bizonyos esemény beállta vagy elmaradása, illetőleg okmányok benyújtása – esetében és határidőn belül a kedvezményezettnek a megállapított összeghatárig fizetést fog teljesíteni.

1.7.2. A kezesség

A *kezességi*¹⁸ szerződéssel a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni.

Kezességet csak írásban lehet érvényesen vállalni.

A kezesség járulékos jellegű, azaz a kezes kötelezettsége ahhoz a kötelezettséghez igazodik, amelyért kezességet vállalt, és érvényesítheti azokat a kifogásokat, amelyeket a kötelezett érvényesíthet a jogosulttal szemben.

A kezesség két fajtája (a) az egyszerű kezesség és (b) a készfizető kezesség. Az *egyszerű kezesség* esetében a kezes mindaddig megtagadhatja a teljesítést, amíg a követelés a kötelezettől behajtható (sortartási kifogás). A *készfizető kezesség* esetén a kezes nem követelheti, hogy a jogosult a követelést először a kötelezettől hajtsa be, azaz a sortartási kifogás nem illeti meg. A kezesség akkor készfizető, ha a felek így állapodtak meg, vagy ha a kezességet bank vállalta.

¹⁶ Ptk. 324-327.§

¹⁷ Ptk. 249.§

1.7.3. Jogvesztés kikötése

A *jogvesztés kikötéssel*¹⁹ a felek írásban abban állapodnak meg, hogy a szerződészegésért felelős fél elveszít valamely jogot vagy kedvezményt, amely őt a szerződés alapján megilletné. Ha azonban a jogvesztés a kötelezettet túlságosan sújtaná, a bíróság a joghátrányt mérsékelheti.

1.7.4. A zálogjog

A *zálogjog*²⁰ alapján a jogosult a pénzben meghatározott vagy meghatározható követelésének biztosítására szolgáló zálogtárgyból – törvény eltérő rendelkezése hiányában – más követeléseket megelőző sorrendben kielégítést kereshet, ha a kötelezett nem teljesít.

A zálogjog – a kezességhez hasonlóan – általában járulékos jellegű, azaz a zálogtárggyal való felelősség terjedelme ahhoz a követeléshez igazodik, amelynek biztosítására a zálogtárgy szolgál. A járulékos jelleg további eleme, hogy a követelés átszállásával a zálogjog is átszáll az új jogosultra. A zálogjogot – az önálló zálogjog kivételével – csak a követeléssel együtt lehet átruházni.

A zálogjog tárgya minden birtokba vehető dolog, átruházható jog vagy követelés lehet. Zálogul a kötelezett jogi személy, illetve jogi személyiség nélküli gazdasági társaság vagyona vagy annak meghatározott része is szolgálhat, a vagyont alkotó egyes dolgok, jogok meghatározása nélkül, ez az ún. vagyont terhelő zálogjog.

Ha a zálogjog jogosultját nem illeti meg a zálogtárgy birtoklásának joga, *jelzálogjogról* beszélünk. Ha a zálogjog jogosultját megilleti a zálogtárgy birtoklásának joga, *kézi zálogjogról* van szó.

Zálogjog szerződés, jogszabály vagy hatósági határozat alapján keletkezhet. Ingatlant terhelő *jelzálogjog* alapításához a zálogszerződés írásba foglalása és a zálogjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése szükséges. Más zálogtárgyat terhelő *jelzálogjog*, valamint *vagyont terhelő zálogjog* alapításához a zálogszerződés közjegyzői okiratba foglalása és a jelzálogjognak a Magyar Országos Közjegyzői Kamaránál külön törvény rendelkezései szerint vezetett nyilvántartásba való bejegyzése szükséges. *Kézi zálogjog* szerződéssel való alapításához a szerződés megkötésén kívül a zálogtárgy átadása is szükséges.

Ha ugyanazt a zálogtárgyat több zálogjog terheli, az általános szabály szerint a kielégítés joga a jogosultakat zálogjoguk keletkezésének sorrendjében illeti meg. A zálogtárgyból való kielégítés alapesetben bírósági határozat alapján végrehajtás útján történik. A kielégítési jog megnyíltá után

¹⁸ Ptk. 272.§

¹⁹ Ptk. 250.§

azonban a felek írásban megállapodhatnak – a legalacsonyabb eladási ár és a határidő meghatározásával – a zálogtárgy közös értékesítésében. Ha pedig a zálogtárgynak hivatalosan jegyzett piaci ára van, vagy ha a jogosult záloghitel nyújtásával üzletszerűen foglalkozik, a felek a kielégítési jog megnyílta előtt írásban abban is megállapodhatnak, hogy a jogosult a zálogtárgyat bírósági végrehajtás mellőzésével maga is értékesítheti, illetve a jogosult – a felek írásbeli megállapodása alapján – a dolog értékesítésére záloghitel nyújtásával vagy árverés szervezésével üzletszerűen foglalkozó személynek megbízást adhat. A zálogtárgy értékesítésének bevétele a jogosultat illeti meg, de köteles a kötelezettel elszámolni, és a követelését meghaladó bevételt kiadni.

1.7.5. Az óvadék

*Óvadékról*²¹ a hatályos szabályok alapján akkor beszélünk, ha valamely kötelezettség biztosítására pénz, értékpapír (akár okirati formában kiállított, akár dematerializált), bankszámla-követelés, vagy a Bszt.-ben²² meghatározott pénzügyi eszköz formájában ilyen címen biztosítékot nyújtanak, és a felek megállapodása alapján a jogosult a szerződés nem teljesítése vagy nem szerződésszerű teljesítése esetén követelését az óvadékösszegeből, bírósági vagy más hatósági eljárás nélkül – a kötelezettel való elszámolás mellett – kielégítheti. 2011. június 30-a után alapított óvadék esetén az óvadék tárgya hitelkövetelés is lehet. Óvadék tárgyául szolgáló hitelkövetelésen azt a követelést kell érteni, amely hitelintézettel - ideértve a Európai Unióban működő központi bankokat, postai elszámolóközpontokat és egyéb, az adott EGT-állam jogszabályai szerint hitelintézetnek minősülő pénzügyi intézményeket is - kötött kölcsönszerződésből származik.

Az óvadék lehetséges tárgyaként meghatározott fenti dolgoktól eltérő dolgon alapított óvadék nem érvénytelen, hanem zálogjogként (lásd az 1.6.4. pontot) érvényes.

Az óvadék alapítása az óvadék tárgyának átadásához van kötve. Átadásnak számít azonban a tényleges fizikai átadáson kívül pl. a bankszámlán, értékpapírszámlán, értékpapír letéti számlán való jóváírás is. Ha az óvadék tárgya nem kerül átadásra, szintén a zálogjog szabályai alkalmazandók.

A felek megállapodhatnak abban, hogy a jogosult használhatja az óvadék tárgyát és rendelkezhet azzal (pl. felhasználhatja, elidegenítheti), de köteles azt legkésőbb az óvadékkal

²⁰ Ptk. 251-269.§

²¹ Ptk. 270.§ - 271/A.§

²² A befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény 6.§

biztosított követelés esedékessé válásáig egyenértékű fedezettel helyettesíteni, és ez a fedezet az óvadék eredeti tárgyának helyébe lép.

A felek ilyen irányú megállapodása esetén a kötelezett az óvadék tárgyát a kielégítési jog megnyílta előtt bármikor más, egyenértékű fedezettel helyettesítheti, ami az óvadék eredeti tárgyának helyébe lép.

Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, az óvadék tárgyát képező hitelköveteléssel szemben a beszámítási jog gyakorlása kizárható. Az erre irányuló szerződéses kikötés vagy joglemondó nyilatkozat érvényességéhez annak írásba foglalása szükséges.

Az óvadék jogosultja kielégítési joga megnyíltakor az óvadékkal biztosított követelését az óvadék tárgyából közvetlenül kielégítheti akkor, ha az óvadék tárgya pénz, bankszámla-követelés, nyilvánosan jegyzett piaci árral vagy egyébként az adott időpontban a felektől függetlenül meghatározható árral rendelkező értékpapír vagy egyéb pénzügyi eszköz. Az ilyen egyértelmű és könnyen meghatározható értékkel nem rendelkező értékpapírok és pénzügyi eszközök körében – ideértve a hitelkövetelést is - a szabályok közvetlen kielégítést csak akkor engednek, ha a felek erről az óvadéki szerződésben külön megállapodtak, és meghatározták az eszközök értékelésének módját is. A hitelkövetelésből való közvetlen kielégítéshez az is szükséges, hogy a hitelkövetelés óvadékba adásáról a követelés kötelezettjét az engedményezés szabályai szerint értesítsék.

A felek megállapodhatnak abban is, hogy közvetlen kielégítés helyett az óvadék tárgyaul szolgáló értékpapírt és egyéb pénzügyi eszközt értékesítik, mely esetben az értékesítésnek a szerződésben meghatározott, kereskedelmi szempontból ésszerű feltételek szerint kell történnie.

Az óvadék intézményére egyebekben a zálogjog közös szabályait kell alkalmazni, a zálogszerződésre jellemző kötelező írásbeliség kivételével.

2. AZ EGYES SZERZŐDÉSEK

Az egyes szerződések körében fontos kiemelni, hogy a Ptk. ugyan ismeri a nevesített szerződéseket, azonban a szerződéskötési szabadság keretében a szerződő feleknek – a törvény korlátozó rendelkezése hiányában – lehetőségük van ún. atipikus, azaz a Ptk.-ban nem nevesített szerződések (például ún. „együttműködési megállapodás”), illetve vegyes szerződések (például egy 7 millió forintot érő ingatlan 10 forintért történő eladásának jogi minősítése: adásvétellel vegyes ajándékozás) megkötésére is. Az ilyen szerződések megkötése során arra kell ügyelni, hogy a szerződés egyébként megfeleljen a jogszabályi előírásoknak.

2.1. Az adásvétel

A tipikus szerződések közül a leggyakoribb az értékpapírpiacon az *adásvétel*²³. A szerződő felek: az eladó és a vevő. Az eladó a dolog tulajdonjogát a vevőre ruházza és a dolgot a vevő birtokába bocsátja, a vevő pedig a vételárat megfizeti és a dolgot átveszi.

Adásvétel tárgya csak forgalomképes dolog lehet²⁴. Az adásvételi szerződés általában nincs írásbeli alakhoz kötve. Ez alól kivétel pl. az ingatlan adásvételi szerződés, amelynek érvényességéhez nem csupán a szerződés írásba foglalása, hanem – az általános szabályok szerint – ügyvédi ellenjegyzés is szükséges.

Tekintettel arra, hogy a polgári jog a szerződéseknél általában feltételezi az értékarányosságot²⁵, az adásvételi szerződés megkötése során is ezt figyelembe kell venni.

Az adásvétel különös nemének minősül a *vételi jog*²⁶ és az elővásárlási jog. A Ptk. a „vételi jog” („call” opció) fogalmát azonosítja az opcióval, ugyanakkor egyelőre nem nevesíti a tőzsdei ügyletek körében szereplő és a gyakorlatban elterjedt „eladási opció” („put” opció) intézményét. A vételi jog annak polgári jogi fogalma szerint azt jelenti, hogy a tulajdonos másnak arra ad jogot, hogy a jogosult előre meghatározott időpontban vagy időtartam alatt, előre meghatározott áron a dolgot egyoldalú nyilatkozattal megvásárolja. A vételi jogra vonatkozó megállapodást – a dolog és a vételár megjelölésével – írásba kell foglalni. Fontos korlátozás a vételi jog szabályozásánál, hogy vételi jogot legfeljebb öt évre lehet kikötni, az ezzel ellentétes megállapodás semmis. A határozatlan időre kikötött vételi jog pedig 6 hónap elteltével megszűnik.

Az *elővásárlási jog*²⁷ annyiban hasonlít a vételi joghoz, hogy a jog jogosultjának a dolog megvásárlására lehetőséget biztosít. Az elővásárlási jog esetében, ha a tulajdonos a dolgot el akarja adni, a kapott ajánlatot a szerződés megkötése előtt köteles az elővásárlási jog jogosultjával közölni. Ha az elővásárlásra jogosult a tulajdonoshoz intézett nyilatkozatában az ajánlatot elfogadja, a szerződés közöttük létrejön. Ha azonban az elővásárlási jog jogosultja a megszabott határidő alatt ilyen nyilatkozatot nem tesz, a tulajdonos a dolgot az ajánlatnak megfelelően vagy annál kedvezőbb feltételek mellett eladhatja.

Mind az elővásárlási jog, mind pedig a vételi jog átruházása – törvény eltérő rendelkezése hiányában – semmis, azaz amennyiben törvény eltérően nem rendelkezik, egyik jog sem ruházható át, ugyanakkor gazdálkodó szervezet kijelölheti azt a személyt, aki e jog gyakorlására

²³ Ptk. 365-377.§

²⁴ Ptk. 365.§

²⁵ Ptk. 201.§

²⁶ Ptk. 375.§

²⁷ Ptk. 373.§

jogosult. Az elővásárlási jog – törvény eltérő rendelkezése hiányában – nem örökölhető²⁸.

A Tőkepiaci törvény a fentiekől eltérően kimondja, hogy a tőzsdei ügyletben kikötött opció vagy elővásárlási jog átruházható, és az örökösökre is átszáll²⁹.

2.2. A *csere*³⁰

Az adásvételtől a *csere* abban különbözik, hogy a szerződő felek közül mindkét szerződő fél dolog tulajdonjogát ruházza át – kölcsönösen – a másik félre, és nincs közöttük vételár fizetési kötelezettség. A cserére egyebekben az adásvétel szabályai vonatkoznak.

2.3. A *megbízás és a bizomány*

A *megbízás* olyan szerződésfajta, ahol a megbízó és a megbízott a szerződő felek, és ahol a megbízott köteles a rábízott ügyet ellátni, a megbízó utasításai szerint és érdekének megfelelően³¹. Ha a megbízó az ügyek vitelével a megbízottat meghatalmazza, úgy a megbízott a megbízó nevében és helyette jár el.

A *bizomány*³² ezzel szemben sokkal konkrétabb szerződésforma: a bizományi szerződés alapján a bizományos díjazás ellenében köteles a megbízó javára, a saját nevében adásvételi szerződést kötni. Abban az esetben, ha a bizományos a megbízó által megadott feltételeknél kedvezőbb feltételekkel köti meg az adásvételi szerződést, úgy az általános szabályok szerint az abból eredő előny megosztásáról a felek egymás között rendelkezhetnek, de ha ilyen rendelkezés nincs, az előny a megbízót illeti meg. A bizomány fontos eleme, hogy a bizományi szerződés alapján kötött adásvételi szerződés a bizományossal szerződő féllel szemben a bizományost jogosítja és kötelezi, a bizományos pedig a megbízónak tartozik felelősséggel mindazon kötelezettségek teljesítéséért, amelyek a vele szerződő felet a szerződés folytán terhelik. Ugyanakkor az általános szabályok szerint a bizományos jogosult arra, hogy az adásvételi szerződést a megbízójával maga megkösse.

Tekintettel arra, hogy a bizományos nem a saját tulajdonában lévő dolgokat értékesíti, illetve nem a saját pénzén vásárol, a bizományos hitelezői nem támaszthatnak igényt vételi bizomány esetén a bizományos által megvett dolgokra, eladási bizomány esetén pedig a bizományoshoz befolyt és elkülönítve tartott vagy kezelt olyan pénzüsszegekre, amelyekről megállapítható, hogy a megbízót illetik.

²⁸ Ptk. 373.§, 375.§

²⁹ Tőkepiaci törvény 323.§

³⁰ Ptk. 378.§

³¹ Ptk. 474.§ - 487.§

2.4. A letét

A *letéti szerződésben*³³ a szereplők: a letevő és a letéteményes. A letéti szerződés alapján a letéteményes (a letét őrzője) köteles a letevő által rábízott dolgot időlegesen megőrizni, és a letevőnek – vagy a letevő utasítása szerint – kiadni. A letéteményes a dolgot nem használhatja és más őrizetébe nem adhatja, kivéve, ha ebbe a letevő beleegyezett.

A letéteményes a jogszerűen igénybevett harmadik személy magatartásáért úgy felel, mintha a dolgot ő maga őrizte volna.

A letét szintén visszterhes szerződés, tehát a letevő a letétért díj fizetésére köteles. A letéteményest díjkövetelése és költségei biztosítására törvényes zálogjog illeti meg a letevőnek a letéteményes birtokába került (letett) vagyontárgyain.

Ha a letét tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, a Ptk. kiegészítő szabályt alkalmaz: ha a felek megállapodása szerint a letéteményes később ugyanolyan dolgot ugyanolyan mennyiségben köteles visszaszolgáltatni, a kölcsön szabályait kell alkalmazni (rendkívüli letét).

3. PÉNZZEL KAPCSOLATOS FOGALMAK

A tőkepiacon felmerülnek olyan, a pénztartozás teljesítésével kapcsolatos fogalmak, amelyek elhatárolása különösen indokolt lehet. Ilyen az előleg, a bánatpénz, a foglaló, a kamat és a kötbér fogalmának elkülönítése.

3.1. Az előleg

Az *előleg* a pénzbeli szolgáltatás (vételár) egyik részlete, a teljes vételár megfizetését megelőzően. Az előleg átadása a feleket a szerződéshez szigorúbban nem köti, amennyiben a szerződés megghiúsul, az előleg visszajár.

3.2. A bánatpénz

A *bánatpénz*³⁴ az elállási jog kikötéséhez kapcsolódik. Tekintettel arra, hogy az elállási jog kikötése nagymértékben bizonytalanná teszi a már megkötött szerződést, gyakori, hogy az elállási jog „áraként” a felek meghatározott pénzösszeget határoznak meg: ez a bánatpénz.

³² Ptk. 507-513.§

³³ Ptk. 463-466.§, 472-473.§

3.3. A foglaló

A *foglaló*³⁵ ezzel szemben a szerződést biztosító mellékkötelezettség. A szerződés megkötésekor a kötelezettségvállalás jeléül lehet foglalót adni. A foglaló jellegnek a szerződésből kétségtelenül ki kell tűnnie. A foglaló jellemzője, hogy abban az esetben, ha a szerződést teljesítik, a foglalót a szolgáltatás ellenértékébe be kell számítani. Akkor azonban, ha a teljesítés meghiúsul,

- a) ha a foglalót adó fél felelős a teljesítés meghiúsulásáért, az adott foglalót elveszti;
- b) ha a foglalót átvett személy felelős a szerződés meghiúsulásáért, a kapott foglalót kétszeresen köteles visszatéríteni;
- c) ha a szerződés olyan okból szűnik meg, amelyért egyik fél sem felelős, vagy mindkét fél felelős, a foglaló visszajár.

3.4. A ügyleti kamat

A *pénztartozást* a Ptk. szerint a teljesítés helyén érvényben lévő pénznemben kell megfizetni³⁶. A pénztartozás után általában *kamatot kell fizetni*³⁷. Magánszemélyek egymás közötti szerződéses viszonyában azonban kamat csak akkor jár, ha ezt kifejezetten kikötötték. Kamatos kamat is érvényesen kiköthető.

A kamat mértéke – jogszabály eltérő rendelkezését vagy a felek eltérő megállapodását kivéve – a 2000. szeptember 1-je után keletkezett jogviszonyból eredő kamatkövetelésre az évi költségvetési törvényben meghatározott kamatmérték, 2000. évben évi 12%, 2001-2004. évben – az Európai Unióhoz való csatlakozás időpontjáig, azaz 2004. május 1-jéig – évi 11%. Ezt követően a kamat mértéke – ha jogszabály kivételt nem tesz – megegyezik a jegybanki alapkamattal. A fizetendő kamat számításakor az érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamat irányadó az adott naptári félév teljes idejére³⁸.

3.5. A késedelmi kamat

A pénztartozás késedelmes megfizetésének jogkövetkezménye a *késedelmi kamat*³⁹ megfizetése.

³⁴ Ptk. 320.§

³⁵ Ptk. 243-245.§

³⁶ Ptk. 231.§

³⁷ Ptk. 232.§

³⁸ 2000. évi LXXXVIII. tv. 1.§, 3.§. (4) bekezdés a), 2000. évi CXXX. tv. 121.§ a), 2002. évi LXII. tv. 118.§ a), Ptk. 232.§ (2)

³⁹ Ptk. 301-301/A.§

Ha a kötelezett pénzzel tartozott nem kamatozó szolgáltatásként (pl. áru ellenértékét kellett volna meghatározott időpontban kiegyenlíteni), a késedelmi kamat mértéke – ha a felek másként nem állapodnak meg, vagy jogszabály másként nem rendelkezik – a 2000. szeptember 1-jét követően keletkezett jogviszonyokból eredő kamatkövetelésekre az éves költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamat, azaz a 2000. évben évi 12%, a 2001-2004. években – az Európai Unióhoz való csatlakozás időpontjáig, azaz 2004. május 1-jéig – évi 11%. Ezt követően a nem kamatozó pénztartozás után felszámítandó késedelmi kamat mértéke – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamat⁴⁰.

Abban az esetben, ha a kötelezett kamatozó pénztartozással esik késedelembe (pl. kamatozó kölcsön visszafizetésével), úgy a késedelmi kamat az ügyleti kamatnak az éves költségvetési törvényben meghatározott mértékű, 2004. május 1-jéig évi 4%-kal növelt mértéke, de legalább a 2000. szeptember 1-jét követően keletkezett jogviszonyokból eredő kamatkövetelésekre az éves költségvetési törvényben meghatározott mértékű kamat, 2004. május 1-jéig évi 11%. 2004. május 1-jét követően, ha a jogosultnak a késedelembe esés időpontjáig kamat jogszabály vagy szerződés alapján jár, a kötelezett a késedelembe esés időpontjától e kamaton felül – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamat egyharmadával megegyező mértékű kamatot, de összességében legalább a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamatot köteles megfizetni⁴¹.

Gazdálkodó szervezetek között a késedelmi kamatra vonatkozó fenti szabályokat 2004. május 1-jétől az alábbi eltérésekkel kell alkalmazni: A késedelmi kamat mértéke a késedelemmel érintett naptári félévet megelőző utolsó napon érvényes jegybanki alapkamat 7%-kal növelt összege. A kamatfizetési kötelezettség a jogosult fizetési felszólításának (számlájának) kézhezvételétől számított 30 nap elteltétől esedékes, illetve a jogosult teljesítésétől számított 30 nap elteltétől, ha a jogosult fizetési felszólításának (számlájának) kézhezvétele a jogosult teljesítését megelőzte, vagy a kézhezvétel időpontja nem állapítható meg. Ezekről a rendelkezésektől jogszabály csak a jogosult javára térhet el. A felek által a fentiekben meghatározotthoz képest túlzottan alacsony mértékben megállapított késedelmi kamatot, továbbá a késedelmi kamat esedékességének a fentiektől eltérően megállapított időpontját a bíróság megváltoztathatja, kivéve, ha a törvény rendelkezéseitől való eltérést a szerződéskötéskor fennálló körülmények indokolták⁴².

⁴⁰ Ptk. 301.§ (2) 2000. évi LXXXVIII. tv. 2.§, 3.§ (4) bekezdés a), 2000. évi CXXIII. tv. 12.§ a), 2002. évi LXII. tv. 118.§

⁴¹ Ptk. 301.§ (2)

⁴² Ptk. 301/A.§

Az általános szabályoktól eltérően váltótartozás késedelmes megfizetése esetén a kamat mértéke a váltó összegének évi 6%-a⁴³.

A késedelmi kamatfizetési kötelezettség objektív, akkor is kell késedelmi kamatot fizetni, ha a késedelem egyébként kimenthető.

⁴³ 1/1965.(I.24.)IM rendelet 48.§ (1) bekezdés 2. pont